

Nagy Károly

A sakkjáték eredetének története

(Részlet a Bibliai számok örök üzenete c. könyvéből)

A sakkjáték eredete abban a történelmi múltat idéző ősi istentiszteletben rejlik, amelyet ötezer évvel ezelőtt Hórusz papjai tartottak Egyiptomban, Nehen városában.

Az istentiszteleten felidéztek azokat a véres ütközetekben bővelkedő hadjáratok csatajelenségeit, amelyek végbementek az egységes állam kialakulásáig.

A csatákat Felső- és Alsó-Egyiptom királyai vívták hadrendbe állított magas rangú katonai vagy tisztviselői segédlettel.

A küzdelemben résztvevő személyeket mágiikus módon magas rangfokozatot viselő szolgaszobrok vagy bábok, a mai elnevezés szerint sakkfigurák jelenítették meg. A sakkjáték az örökélet megszerzését szolgálta.

A sakkjáték a két állam egyesítési folyamatának befejező szakaszát ábrázolja: a végső küzdelemben Felső-Egyiptom földművelő népe győz Alsó-Egyiptom pásztornépe felett. E győzelem kapcsán létrejön a világ első egységes állama: Egyiptom.

A SAKKJÁTÉK EREDETÉNEK TÖRTÉNELMI ALAPJA

A történelemtudomány szerint az ősi Egyiptom két testvérállam egyesítéséből Kr.e. 3100 körül jött létre. Délen terült el Felső-Egyiptom, míg Északon Alsó-Egyiptom. Az ősi egyiptomiak a déli tájegységet KEMET (Fekete Föld)-nek, az északi tájegységet pedig DESERET (Vörös Föld)-nek nevezték.¹

A déli országrész termékeny fekete földjén, a Nílus völgyében helyezkedett el a földművelő nép. Az északi országrész dombos vidékén, a Nílus deltájában létrejött az állattenyésztésből élő pásztornép.

A történelemtudomány szerint a predinasztikus korban e két nép között elkezdődik a katonai

konfrontáció.

Felső-Egyiptom központja NEHEN (Hierakonpolis) város volt, a Nílus nyugati partján. Nehen városban volt az állam fő kultuszhelye, a Hórusz-templom. E templomból származik a Skorpió-buzogány, a Narmer-paletta és a Narmer-buzogány. Ezek történelmi dokumentumok voltak az akkori korszak kifejezései, ábrázolásai szerint.

Alsó-Egyiptom fővárosa Butó volt, a Közép-Delta észak-nyugati részében. Ebben a városban tisztelték Uadzset istennőt, a Delta védőistennőjét. Ebből a korszakból származnak azok a bábok, szolgaszobrok, valamint a paletták (rajzolt lapos kőtáblák), amelyeken vallási szertartásokat, emberi tevékenységeket és konkrét történelmi eseményeket faragtak kőbe.²

A predinasztikus korban Kr.e. 3100 körül befejeződik a Felső-Egyiptom földművelő népe és Alsó-Egyiptom pásztornépe között a hosszan tartó katonai konfrontáció.

Ez a gondolat fejeződik ki a Bibliában is, miszerint a kezdetben ÁDÁM két fia: Kain (a földművelő) és Ábel (a pásztor) között létrejön a konfliktus: a földművelő ember győz a pásztorember felett (Genesis Könyve 4. rész). Egyiptomban is ez történt: Felső-Egyiptom földművelő népe győzedelmeskedik Alsó-Egyiptom pásztornépe fölött. Végül, az egyik minden csatát eldöntő küzdelem eredményezi Alsó- és Felső-Egyiptom egyesítését.

Ezt a történelmi eseményt tükrözi a sakkjáték: Két egyenlő erő között, két szín megjelenítése: Felső-Egyiptom a fehér szín, a sakkfiguráknál a világos szín és Alsó-Egyiptom a vörös szín, a sakkfiguráknál a sötét szín.

Tehát a sakkjáték eredete azokat a véres ütközetekben bővelkedő egyesítési hadjáratokat és azt a megsemmisítő döntő csatát idézi fel, amelyet Felső-Egyiptom királya és serege mért Alsó-

¹ Manfred Lurker: An Illustrated Dictionary, The Gods and Symbols of Ancient Egypt, London, 1984, 13. old.

² Manfred Lurker: i.m. 132. old.

Kákósy László: Ré fiai. Az ókori Egyiptom története és kultúrája, Budapest, 1979, 39.

Egyiptom királyára és seregére, és ezzel létrejött a világ első állama: az egységes Egyiptom.

A sakkjáték történelmi múltat idéző dokumentum: Felső-Egyiptom földművelő népének küzdelmét és győzelmét ábrázolja Alsó-Egyiptom pásztornépe felett.

A sakkjáték abból a történelmi múltat idéző mágikus szertartásból (istentiszteletből) ered, amelyet Hórusz papjai tartottak Egyiptomban ez előtt ötezer évvel, Felső- és Alsó-Egyiptom egyesítésének emlékére. ...

A Narmer-palettán az összecsavarodott hosszú nyakú szörnyek Felső- és Alsó-Egyiptom egyesítését jelképezik (1. kép). A saktábla is ezt jelképezi békésebb ábrázolással. Az egyiptomi nyelvben a SZEMA „egyesíteni” hieroglifa az ország egységére utal. Az óegyiptomi írásban Felső-Egyiptomot a SÁS, míg Alsó-Egyiptomot a MÉH jelképezi (3. kép). Az egyiptomi nyelvben a szobrok mágikus funkciójával kapcsolatos megelevenítő szót SZANH-nak nevezik. Az óegyiptomiak a hieroglifáknak mágikus erőt tulajdonítottak, mely által megjelenítették a leírt tárgyakat.



1. kép. Narmer-paletta 2. oldala. Nehen városból, Kr.e. 3100 körül. Egyiptomi Múzeum, Kairó. Az összecsavarodott hosszú nyakú szörnyek Felső- és Alsó-Egyiptom egyesítését jelképezik



2. kép. Az óegyiptomi írásban Felső-Egyiptomot a sás, míg Alsó-Egyiptomot a méh jelképezi.

A SAKKJÁTÉK EREDETÉNEK VALLÁSI ALAPJA

Hórusz papjai minden bizonnyal részt vettek a Felső- és Alsó-Egyiptom egyesítését szolgáló véres küzdelmekben.

A papok – látván a harcosok halála előtti testi-leki fájdalmaik és szenvedéseik nagyságát – nem tudták elviselni azt a tudatot, hogy az ember teljesen megsemmisül. Megfogalmazták az ember halhatatlanságának gondolatát. Így lett a sakkjáték a fájdalmak enyhítésére szolgáló istentisztelet, ahol az ember lelke feloldódik a fájdalmak súlyától.

A haldokló ember vére segítségért kiált fel a földről a teremtő Istenhez. (Biblia, Genesis könyve, 4. része, 10. verse.)

A csatában elesettek lelkét megjelenítették, tovább éltették. Ilyen lelkeket megelevenítő, megjelenítő istentisztelet (mágikus szertartás) volt az a kultikus mozdulat, amelyből a sakkjáték megszületett.

Isten előtt állva, áldásra felemelt kezekkel Nehen (Hierakonpolis) városban Hórusz papjai éjjel a szentélyben megjelenítették a csatában elhunyt halottnak a lelkét.

Istentiszteleti jelenetet tár elének a 134. Zsoltár 1-2. verse:

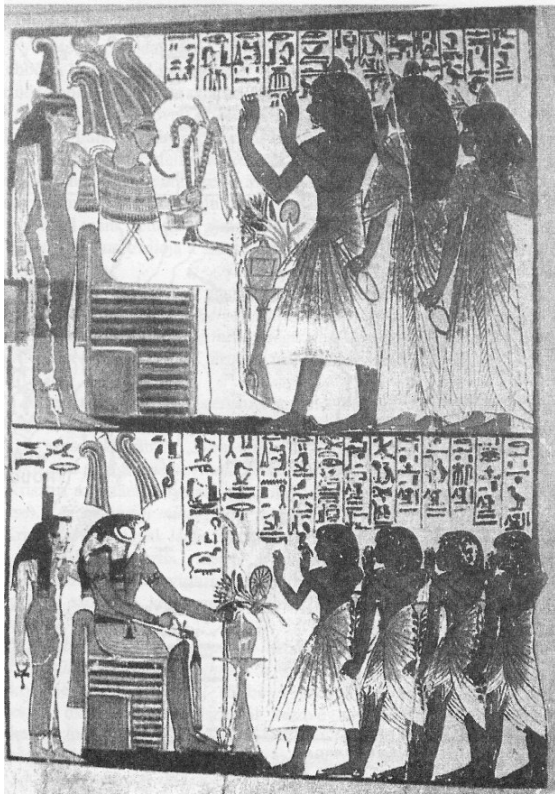
„Áldjátok az Urat mind, ti szolgái az Úrnak,
Akik az Úr házában álltok éjjelente!
Emeljétek fel kezeiteket a szenthelyen,
És áldjátok az Urat!”

Isten előtt csak áldásra felemelt kezekkel lehetett megjeleníteni! (3. kép) az áldásra felemelt kéz egy 5000 éves múltra visszatekintő istentiszteleti cselekedet. A református egyház átvette, és megőrizte. Minden istentisztelet befejezése előtt a szolgálatot végző lelkipásztor áldásra felemelt kezekkel megáldja a szolgálattelvő gyülekezetet.

A református egyházi Énekeskönyvben szerepel az *Úrnak szolgái, mindnyájan* című ének, amely a 134. Zsoltár alapján íródott. Íme:

„Úrnak szolgálai mindnyájan!
Áldjátok az Urat vígan,
Kik az ő házában éjjel,
Vigyázzván vagytok hűséggel.

Felemelvén kezeteiket,
Dicsérjétek Instenteket,
Szívből neki hálát adván,
Őtet minduntalan áldván.”



3. kép. Isten előtt csak áldásra felemelt kezekkel lehetett megjelenni.
Szennedzsem halotti terméből. III. Ramszesz kora

A sötétség birodalmában lévőknek éjjel tartottak istentiszteletet. Valószínű, hogy ebből a korszakból származik a "halottak világítása" szertartás. A mában élő ember november elsején este megemlékezik a halottakról.

Ezek alapján kikövetkeztethetjük, hogy a felhalálásának idején, a kezdetkor a sakkjáték a halál legyőzését és az örök élet megszerzését szolgálta.

Az óegyiptomi hitfelfogás szerint a földi élettel nem ér véget a sokféle emberi tevékenység, mert amit az emberek a földön végeztek, a túlvilágon is azt folytatják. Az óegyiptomi sírfeliratok feltüntetik a halott földi funkcióját és rangfokozatát, amelyet a halál utáni életben is gyakorolni, illetve birtokolni fog. A Halottak Könyve 110. fe-

jezetének illusztrációja a szántó, arató halottakat mutatja. Tehát a földi élethez hasonló életet élnek.

Az ősi Egyiptomban a munka mindenki számára kötelező volt. „Sőt, egyes időszakokban még a király sem élvez e téren kiváltságokat.” A fáraó felelős volt az ország termékenységeért. „A termékenységi rítus legrégebbi ábrázolása a Skorpíobuzogány domborműve, ahol a fáraó a vetés megkezdése előtt az első kapavágást végzi.”³

Jézus Krisztus korában is érvényben van a földi élet utáni tevékenységbe vetett hit gondolata: „Boldog, aki eszik kenyeret Isten országában.” (Lukács evangéliuma 14. része, 15. verse). Továbbá: „Nem iszom mostantól fogva a szőlőtől ebből a terméséből ama napig, amelyen majd újat iszom veletek Atyám országában.” – mondja Jézus Krisztus az ő tanítványainak az utolsó vacsorán (Máté evangéliuma 26. része, 29. verse). „Az én atyám mindezidáig munkálkodik, én is munkálkodom.” – mondja Jézus Krisztus a sokaságnak János evangéliuma 5. része 17. versében.

Az I-II. dinasztia idején a királyi sírok mellett megjelentek a szolgatemetkezések. Óegyiptomi hitfelfogás szerint a halott uralkodót a túlvilágon is szolgálni kell, ezért a háznép egy részének is követnie kellett a túlvilágra.

„Az óbirodalmi arisztokratikus ideológia, mely a síron túl se tudta az életet szolgálk nélkül elképzelni, létrehozta a szolgaszobrok alkalmazását.” A király halálakor nem áldozzák fel többé a szolgákat, hanem szolgaszobrokkal helyettesítik őket. A II. dinasztiatól kezdve a sírfelszerelés nélkülözhetetlen tartozékai lesznek a mindennapi élet jeleneit felidéző, különféle munkát végző arasznyi figurák vagy szolgaszobrok. (A szolgaszobor anyaga: fa, üveg, csempe)

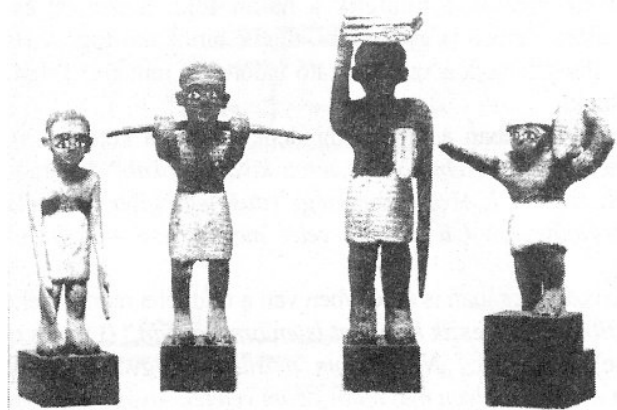
A király és az előkelő úr számára a túlvilágon is biztosítani kell a szolgaszobrok mágikus erejébe vetett hit által a jövő élet jólétét, örömét és kényelmét. „A halott nem vonja ki magát a kötelező munkából, de ezeket nem saját személyében végzi, hanem sok-sok kis szobor dolgozik helyette, amelyek valamennyien az ő egyéniségét hordozzák.” A szolgaszobor a halott szolgája, aki ura helyett és ura nevében dolgozik, a szobrok mágikus megelevenedésébe vetett hit által.⁴

³ Kákosy: i.m. 356. old., 354. old., 224. old.

⁴ Kákosy: i.m.354-355. old.

Az Óbirodalom (III-IV. dinasztia) korából fennmaradtak olyan emberi tevékenységet vagy történelmi eseményeket ábrázoló jelenetek, ahol a túlvilági életben a munkát végző személyeket szolgaszobrok helyettesítik. (4. kép)

A szolgaszobrok mágikusan megjelenítették a Felső- és Alsó-Egyiptom tisztviselőinek harci küzdelmét a túlvilágon. Ezek a mágikus szertartások az ellenséges küzdő felek legyőzését voltak hivatva elősegíteni. A predinasztikus kor szolgaszobrai valószínűleg kapcsolatban voltak a harcosok mágikus szertartásaival.



4. kép. Az ősi sakkfigurák: A SZOLGASZOBROK I. Átmeneti kor. Szépművészeti Múzeum, Budapest

A Bibliában Salamon király történetírói leírják azt az esetet, miszerint Saul király a hadakozás megkezdése előtt igénybeveszi az elhunyt lelkének megjelenítését, hogy javára döntse el a küzdelem kimenetelét.

Az elhunytak lelkének megjelenítését a Biblia halottidézésnek nevezi. Íme egy halottidéző történet:

„És történt abban az időben, hogy a filiszteusok összegyűjtötték seregeiket a hadra, hogy harcoljanak Izrael ellen. ...egybegyűjté Saul is az egész Izráelt. Amint azonban Saul meglátta a filiszteusok táborát, megfélemlék, és az ő szíve nagyon megrémüle. És megkérdezé Saul az Urat, de az Úr nem felelt néki sem álolmlátás, sem az Urim (kockavetés), sem a próféták által. Akkor monda Saul az ő szolgáinak: keressetek nékem egy halottidéző asszonyt, hogy elmenjek hozzá, és megkérdezzem őt. Másnap Saul és vele két férfi elmenének éjjel az endori asszonyhoz, és monda: Mondj jövendőt nékem halottidézés által, és idézd fel nékem Sámuel. Az asszony pedig monda Saulnak: istenfélét látok feljönni a földből. Sámuel

pedig monda Saulnak: Miért háborgattál, hogy felidézttél engemet? És felele Saul: Igen nagy szorultságban vagyok, a filiszteusok hadakoznak ellenem, az Isten pedig eltávozék tőlem, és nem felel már nékem sem próféták által, sem álolmlátás által; ezért hívtalak téged, hogy megmondjad nékem, mit kelljen cselekednem. És monda Sámuel: elvette az Úr a királyságodat a te kezedből, és adta azt a te társadnak, Dávidnak.” (Biblia, Sámuel I. könyve 28. része).

Az ókori egyiptomiak hitfelfogása szerint mindenkinek joga volt a halál utáni életre. Ezért szinte minden óegyiptomi műemlék vallásos jellegű, és a túlvilági élettel áll kapcsolatban, mert minden óegyiptomi származású műemlék a halál legyőzésére irányul.

Az óegyiptomiak, ha valamit földi életükben cselekedtek, azt is rávetítették a túlvilági élet idejére. Noha a Felső- és az Alsó-Egyiptom egyesítésére irányuló hadjáratokat a földi életben cselekedték meg, az óegyiptomi történetírók azokat úgy ábrázolták, mintha a túlvilágon mentek volna végbe.

Az ősi sakkjátékban a bábok vagy sakkfigurák kiütése az ellenfél teljes megsemmisítését jelentette. A sakkjátékban a játszma vége győzelem esetén ma is az egyik fél megsemmisítését jelenti. Az egyik szellemi erő győzelmét egy másik szellemi erő felett. Ez a győzedelmeskedő félnek elégtételt, míg a legyőzött félnek többé-kevésbé szenvedést okoz. **Óegyiptomi hitfelfogás szerint az embert nem győzheti le sem bánat, sem szenvedés, sem fájdalom. Mindenki számára van helyreállítás, megdicsőülés és örök élet. Ezt hirdeti ma minden istentisztelet. Eredeti célja szerint ezt hirdette a sakkjáték is.**

Ez a gondolat kifejeződik Verdi *Aida* című operájában is, ahol az ókori ember képében a dalmű megjeleníti a mindenkori ember „égig érő örömének” és „a föld mélységéig érő bánatának” nagyságát. Rádámesz hadi győzelmé Aida lelki fájdalmát okozza. Rádámesz elbukása Aida lelki örömét jelenti. Mindkettőjük találkozása az örök életbe vetett hit győzelmét hirdeti, amit férfi és nő együtt harcolhat ki lelki szerelemmel, önfeláldozó szeretettel, melynek mélységét és magasságát, ki mondhatatlan szépségét és méltóságát csak a zene tudja igazán visszaadni. Az élettől búcsúzó szerelmespár boldogan megy az örök élet felé. Érvényesül az a gondolat, amely a Bibliában így hangzik:

„Boldogok, a halottak, akik az Úrban halnak meg...” (Jelenések könyve, 14. rész, 13. vers). Az óegyiptomi ember boldog volt földi életében. Nem félt a haláltól. Elkeseredett öngyilkos egyiptomit nem jegyzett fel a történetírás. Az emberiség az óegyiptomiaktól örökölte a 10-es számrendszert, a 365 naphól álló év naptárát és a sakkjátékot. Az életöröm, az emberi méltóság és a halhatatlanság, valamint az örök életbe vetett hit gondolatát. Háromezer év múlva elhangzik a világ végezetéig érvényes bizonyágtétel: „ISTEN KEGYELMI AJÁNDÉKA AZ ÖRÖK ÉLET KRISZTUS JÉZUSBAN” (Biblia, Római levél, 6. rész, 23. vers).

A SAKKJÁTÉK ALAPGONDOLATA

A szolgaszobrok mágikus meglevevítő erejébe vetett hit elősegíti a halottat a túlvilági életnek boldogulásában. A szolgaszobrok az örökélet szolgálatában álltak, amelyek mágikus módon a sírban gazdájuk helyett dolgoztak, és elmondták gazdájuk helyett az áldozati imát.⁵

Az ókori egyiptomiak sokkal többet foglalkoztak az örökélet kérdésével, mint földi életük akkori jelenével. A legtöbb emberi tevékenység az örökélet előkészítését szolgálta. Erre a legjobb bizonyíték a következő bibliai szöveg:

„Úgy szerette Isten e világot, hogy az ő egy-szült fiát adta, hogy valaki hiszen ő benne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen.” (János evangéliuma 3. része, 16. verse). Tehát azért hiszünk Isten egyszült Fiában a földön, hogy Isten országában örök életünk legyen.

Az óegyiptomi műemlékek nagy része azzal a céllal készült, hogy ezek a művek a halott ember boldogságát a túlvilágon elősegítsék és szolgálják.

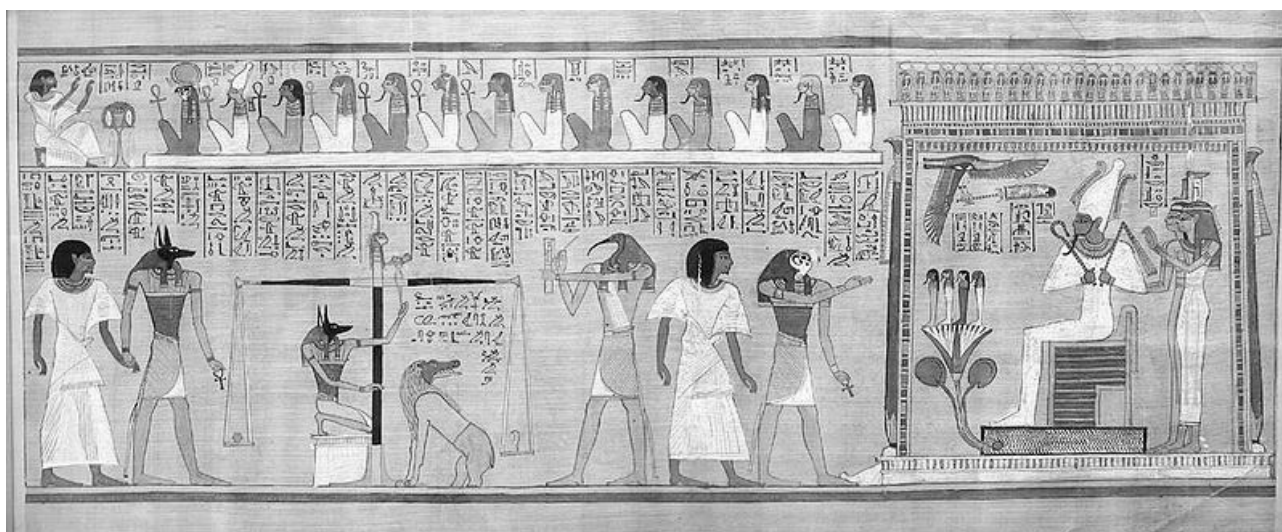
Az óegyiptomi ember nagyon boldog volt földi életében, amely hitfelfogása szerint a jövő életben még fokozódni fog.

A 104. zsoltár, amely Ehnaton (1364-1347) fáraó himnuszának egyik szakasza, a természet szépségét, a munka örömét és az élet dicsőségét hirdeti. (Biblia. Zsoltárok könyve 104. zsoltár). Óegyiptomi felfogás szerint a túlvilágon a legnagyobb örömben lesz része az embernek.

A sakkjáték segíti az elhunytat a túlvilági élet küzdelmeiben, harcaiban a szolgaszobrok által, amelyek helyette küzdenek, harcolnak. A sakkjáték egy harci küzdelem, ahol a bábok végzik el az élők küzdelmét.

A szolgaszobor emberi tevékenységet jelenít meg. A sakkfigura gyakorlatilag az a báb vagy szolgaszobor, „aki a túlvilágon ura helyett és ura nevében harcol, hogy legyőzze a halált, és megszerezze az örök életet.”

* * *



A szív mérlegelése. Hunofer írnok könyvéből (XIX. dinasztia)

⁵ Manfred Lurker: i.m. 125-126. old.
Kákósy: i.m. 287. old., 354-355. old.